

Crapuul, kroniek van een krottenwijk

Proloog

Tien straatjes telt het Stokstraatkwartier maar. Tien straatjes met niet meer dan 167 huizen. En toch zou dit intieme buurtje in de loop van de negentiende eeuw uitgroeien tot de bekendste en de ellendigste krottenwijk van Nederland. Niemand die dat had zien aankomen, want er is in Nederland nauwelijks een buurt met meer monumenten. Hôtels werden ze wel genoemd in het Frans sprekende Maastricht. Imposante panden met balzalen van kamers met hoge plafonds, en als het even kon een poort naar de cour waar de welgestelde bewoners hun koetsen en rijpaarden konden stallen.

Maar het lot was het Stokstraatkwartier niet gunstig gezind. De buurt is vanaf 1840 langzaam maar zeker verloederd. Zelfs de mooiste patriciërswohnungen zijn opgesplitst in kamerwoningen waar gezinnen met zes, tien en soms zelfs achttien kinderen een kommervol bestaan hebben geleid. Uitgebuit door hardvochtige fabrikanten en uitgemolken door nietsontziende huisjesmelkers, en dat onder het toezien van een gemeente die de vrije markt zo hoog in het vaandel had staan dat de ellende tot ver in de jaren zestig van de twintigste eeuw heeft kunnen voortbestaan.

Volgens veel geschiedschrijvers waren krotten van alle tijden en mogen we de schuld voor de verpaupering van de binnensteden niet leggen bij de industriële revolutie. Die redenatie gaat in ieder geval niet op voor het Stokstraatkwartier: de tien straatjes vormden tot de komst van de fabrieken een buurt waar ook welgestelde burgers graag woonden. Los daarvan is er zeker in Maastricht, de eerste industriestad van Nederland, een duidelijk verband te zien tussen het ontstaan van het proletariaat en de verdere verdichting en verloedering van de binnenstad. Net als in Engeland, België, Frankrijk en Duitsland heeft de groei van de industrie in de stad synchroon gelopen met de Verelendung onder de mensen die afhankelijk zijn geworden van het werk in en rond de fabrieken.

Boeken, rapporten en artikelen uit die tijd schetsen hetzelfde verband. Of de auteurs nu politici waren, Kamerleden, ambtenaren, leden van gezondheidscommissies en staatscommissies, sociale voorvechters, betrokken geestelijken of journalisten en schrijvers: steevast hebben ze de link gelegd tussen fabriekswerk, kinderarbeid, armoede, slechte woonomstandigheden en ziekte-epidemieën in de arme buurten van de stad, en dan met name in het Stokstraatkwartier. Het zijn factoren die elkaar decennialang hebben beïnvloed en versterkt. Zo is in Maastricht een klasse van paupers ontstaan, de 'gehoorzame lichamen' die het vuile werk hebben

mogen opknappen voor de mensen die door een gelukkig toeval in een betere buurt waren geboren.

Niemand heeft de verloedering in Maastricht kunnen stoppen. De industriëlen waren in die tijd welhaast almachtig. Zeker tot de invoering van het algemeen kiesrecht in 1918 hebben ze het stadsbestuur beheerst. Ondernemersfamilies als Pijls, Regout, Clermont, Marres, Bonhomme en Bauduin vulden jaar na jaar de gemeenteraad en leverden steevast de burgemeesters en wethouders. In het verlengde van die functies bezetten ze alle belangrijke posities in de stad. En vaak waren ze ook lid van het provinciebestuur en de Eerste of Tweede Kamer, of zelfs minister. Het zal niet verwonderen dat de infrastructuur die Maastricht in die tijd heeft gekregen, vooral de industrie ten goede kwam. Dat de bestemmingsplannen die zijn opgesteld, met name de fabrieken meer ruimte hebben gegeven. En dat de paar woningen die de gemeente heeft laten bouwen, villa's waren in een ruim opgezette parkbuurt.

Terwijl de arbeiders de ontelbare cafés van de stad frequenteerden om de harde labuur in de fabriek met jenever en bier ietsje draaglijker te maken, bestelden de nieuwe rijken in de Groote Sociëteit op het Vrijthof nog vóór de lunch hun eerste Madeira of een goede Franse wijn. Daar hebben ze achteloos belangen in elkaars bedrijven genomen, miljoenen opgehaald om spoorlijnen aan te leggen en steenkolenmijnen op te kopen, en hun waardevolle contacten bewerkt in Den Haag en bij het koningshuis. En ondertussen hebben ze beschikt over het lot van de armen door de lonen laag, en de bedeling krap te houden. De gezaghebbende socioloog J.A.A. van Doorn, een geboren en getogen Maastrichtenaar, heeft het krachtig samengevat: zo is de stad afgedreven naar 'de zachte hel van de moderne industrie'.

Het is moeilijk objectief te blijven in een verhaal over sociale ontwrichting. De mensen die voor dit boek zonder terughoudendheid hebben verteld over de armoede waarin ze zijn opgegroeid, wekken veel sympathie, en dat is een gevoel dat zich moeiteloos uitstrekt naar eerdere generaties krottenwijkbewoners. Maar het zou te makkelijk zijn om met de blik van nu te oordelen over de disruptie die zich in de negentiende eeuw heeft voltrokken, en de manier waarop de maatschappij zich piepend en krakend heeft gevoegd naar de nieuwe werkelijkheid. Daarom is Crapuul geschreven als een chronologie. Het is interessant om na te gaan of de notabelen destijds hebben geweten van de ellende onder deze mensen. En zo ja, wat ze met die kennis hebben gedaan.

Om dezelfde reden schetst Crapuul een levendig beeld van deze jaren. Van het zwoegen van de mannen, vrouwen en kinderen in de fabrieken, het

sprokkelen en sjacheren om rond te komen, het leven op straat, maar ook het drinken en het feesten. Want Maastricht was zelfs in de donkerste jaren de stad van schone schijn. De bewoners van de arme buurten deden zich evengoed graag voor als levensgenieters, ook al moesten ze eerst langs de Bank van Lening om hun zondagse kleren terug te kopen. Het verklaart waarom ze niet in opstand zijn gekomen. Als ze zich eenmaal hadden opgedoft en op het Vrijthof of in park D'n Ingelsen Hoof hun kèzjem stonden stuk te slaan op bier en jenever, verkeerden ze even in de waan dat ze erbij hoorden, bij de sjiek vaan Mestreech.

Crapuul is te lezen als een aanklacht tegen de negentiende-eeuwse industriëlen in Maastricht en tegen het hardvochtige kapitalisme dat ze hebben geïntroduceerd. Het boek kan ook worden gezien als een j'accuse aan de gemeente die, met zijn laissez-faire-politiek als excuus, de ellendige woonomstandigheden heeft laten ontstaan en meer dan een eeuw heeft laten bestaan. Maar deze kroniek is vooral een monument voor de bewoners van het Stokstraatkwartier, mensen die het ook niet konden helpen maar die soms tot op de dag van vandaag worden uitgemaakt voor crapuul.

Bussum/Maastricht 12 juli 2021